

AARON SWARTZ ILI O BORBI ZA SLOBODU (INFORMACIJA)

Zadnjih se godina u Zagrebu možemo susresti s jednom neobičnom formom "ulične umjetnosti", muralima znatnijih dimenzija, posredstvom kojih se evocira uspomena na neke vrlo mlade ljude kojih više nema među nama. Uz portret i kratku poruku u slavu preminuloga, obično idu datumi njegovog rođenja i smrti. Takvi prizori, zasigurno, malo koga ostavljaju ravnodušnim. Autor ovoga teksta se, primjerice, u takvoj prilici obično prisjeti vremena koje obilježava onaj prvi datum (a radi se najčešće o prvoj polovici devedesetih), i onda kaže sam sebi - Pa to kao da je bilo jučer. A od toga "jučer" do danas, protekao je, eto, cijeli jedan ljudski život. I to takav da je bilo potrebno ovjekovječiti ga na ovako upečatljiv način.

Ni druga polovica osamdesetih ne predstavlja, gledano iz jedne takve perspektive, neko udaljeno vrijeme. Istina, nešto je udaljenija, vjerojatno zbog značajnih preokreta koji su se krajem osamdesetih dogodili na globalnom, a onda i na našem "lokalnom" planu, te na taj način stvorili jednu neobičnu vremensku razdjelnicu u našem poimanju povijesti, kako one osobne, tako i one svjetske. No usprkos i takvom stjecaju okolnosti, ovo bismo vrijeme mogli nazvati "prekjučerašnjim". Danas, nakon što smo saznali za smrt Aarona Swartza i postali svjesni tko je on zapravo bio i što je sve učinio u svom životu, možemo reći kako je u razdoblju između 8. studenog one "prekjučerašnje" 1986-te, do 11. siječnja ove "današnje" godine, protekao jedan produktivan i dinamičan život, život ispunjen kreativnim radom i mukotrpnom borbom za ideale koji bi trebali i morali biti ideja-vodilja svakog ljudskog bića u vremenu kakvo je ovo sadašnje.

S obzirom na dojam da vijest o Swartzovoj smrti u hrvatskoj javnosti nije imala nekog većeg odjeka, odnosno da joj naši mediji nisu posvetili neku značajniju pažnju, a pogotovo s obzirom na činjenicu da se u toj javnosti o problematici borbe za slobodne informacije ne govori uopće tj. da je sama ta borba potpuno prešućena, pokušat ćemo ovim nesretnim povodom reći nešto više o ovoj značajnoj temi.

Da bismo bolje ilustrirali suštinu ove problematike, poslužit ćemo se jednom analogijom koja se tiče nekih ideja našeg genijalnog znanstvenika i izumitelja Nikole Tesle. Poznato je da se Tesla ozbiljno bavio planovima o iskorištavanju energije pohranjene u zemljinoj atmosferi (ionosferi) i njezinom bežičnom prijenosu do krajnjih korisnika koji bi njome mogli raspolagati bez ikakvih ograničenja. Ova zamisao, čiji bi uspjeh osigurao upravo nesagledive pogodnosti za cijelo čovječanstvo, nije, dakako, bila realizirana, a pitanje dostupnosti, distribucije, te slobodnog raspolaganja potrebnim količinama energije u današnjem svijetu još uvijek predstavlja jedan od gorućih problema (premda su Tesline ideje, kao i ideje mnogih drugih entuzijasta, ipak bile poticaj za dalji razvoj na području iskorištavanja "alternativnih" izvora energije, što je dovelo značajnih uspjeha, recimo u razvoju "solarne" i nekih drugih tehnologija, koji nam daju nadu da će se ideja o "slobodnoj energiji" ("free energy") jednom i ostvariti). Međutim, postoji jedan drugi prirodni resurs, koji je za ljudsku civilizaciju jednako važan poput energije, a za koji je problem dostupnosti i distribucije danas gotovo u potpunosti riješen. Radi se, dakako, o informaciji. Uistinu, čovječanstvo je, posebno u ovih zadnjih tridesetak ili četrdesetak godina, uspjelo razviti tehnike i tehnologije pomoću kojih se informacije mogu umnažati u praktički neograničenim količinama, te se prenositi i distribuirati u bilo koju točku na Zemaljskoj kugli uz vrlo niske ili gotovo zanemarive troškove. No, ispalo je da glavnu prepreku ostvarenju ideala o "slobodnim informacijama" predstavljamo mi sami.

Problematika "slobodnih informacija" počela je izlaziti na vidjelo i dobivati na svojoj važnosti usporedo s razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija zahvaljujući kojima su se ranije nerješivi problemi dostupnosti i raspolaganja značajnijim količinama informacija postupno počeli rješavati. Međutim, sve ove nove mogućnosti koje su otvarala tehnološka dostignuća na ovom području, odmah su se počele ograničavati zakonskim putem. Stanovita ograničenja koja se tiču zaštite privatnosti i nekih posebnih "društvenih interesa" mogu se, jasno, smatrati opravdanim, no za većinu postavljenih restrikcija nije bilo i nema nikakvih opravdanja, tim više što one u značajnoj mjeri ometaju normalan rad i razvoj na svim područjima ljudskog djelovanja, a pogotovo na području obrazovanja i znanstvenih istraživanja. Treba naglasiti kako je ovo ograničavanje pristupa informacijama zapravo posljedica zakonske implementacije koncepta "vlasništva nad informacijama" koji je nastao proširenjem pojma "intelektualnog vlasništva" do razmjera koji su ranije bili potpuno nepoznati, pa se s tim u vezi postavilo pitanje - Do kojih granica se smije dozvoliti prisvajanje u sferi "rezultata naše intelektualne djelatnosti" i zašto se dopuštaju oni oblici prisvajanja koji su za društvo kao cjelinu neproduktivni ili štetni?

Sva apsurdnost koncepta "vlasništva nad informacijama", odnosno prakse prisvajanja "prava na informacije" da bi se na toj osnovi ostvarivala materijalna ili neka druga korist, najprije se iskazala na području razvoja softverskih rješenja, pa je zbog toga borba za "slobodne informacije" i započela upravo na ovome području. Među prvima koji su počeli ukazivati kako ova koncepcija djeluje fatalno na razvoj informatičke znanosti,

ali i na razvoj znanosti uopće, bio je američki softverski stručnjak i guru Pokreta za slobodni softver Richard Stallman. On je prvi poduzeo i neke praktične korake u borbi protiv tendencija "prisvajanja na području softverskog koda", pa je tako sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća definirao pojam "slobodnog softvera" (u smislu pravne kategorije) i pokrenuo je projekt GNU, čiji je cilj bio razvoj slobodnog operativnog sustava za najpopularnije vrste računala, da bi ubrzo zatim osnovao je i "Zakladu za slobodni softver" ("Free Software Foundation"), kao organizacijski okvir za svoje aktivnosti.

Ovi Stallmanovi naponi, kao i kasniji naponi njegovih sljedbenika imali su vrlo značajne posljedice. S jedne strane, ideje Pokreta za slobodni softver koji je postupno prerastao u Pokret za slobodne informacije, promovirale su se kao globalna tema i značajno pitanje vezano uz perspektive našeg znanstveno-tehnološkog razvoja, dok su, s druge, na području informatičke (softverske) djelatnosti doveli su do "rata operativnih sustava", koji traje već gotovo dva desetljeća (inače treba primjetiti da obje ove teme za našu javnost predstavljaju svojevrsnu "tabu", što uopće nije slučajno). Na ovom mjestu nećemo ulaziti u detalje upravo spomenutoga "rata" (tj. konkurentskih borbi GNU/Linux i MS-Windows sustava; o tome dosta pisali već ranije¹), već ćemo samo ukazati na još jednu analogiju vezanu uz rad Nikole Tesle. Našoj javnosti dobro je poznata priča o "ratu struja" koji se potkraj XIX stoljeća vodio u SAD-u, u kojemu je Tesla bio jedan od glavnih aktera. Bio je to sukob dviju tehničkih koncepcija koje su bitno utjecale na život tadašnjeg društva, a u značajnoj su mjeri određivale smjer i brzinu daljeg razvoja naše znanstveno-tehnološke civilizacije. Koncepcija istosmjerne struje bila je, kao što znamo, posve inferiorna, no izmjenična struja nije pobijedila glatko, već tek nakon mnogobrojnih peripetija i konkurentskih natezanja. Taj je sukob zapravo pokazao kako i jedna depasirana i besperspektivna ideja/koncepcija zahvaljujući moći kapitala i njegovom utjecaju, posebice u "političkim sferama", može dobiti svoju šansu i ozbiljno ugrožavati neke druge, daleko bolje i perspektivnije ideje.

U slučaju "rata operativnih sustava" ista se priča ponavlja, samo što on traje dulje i odvija se u još nepovoljnijim okolnostima. Ovaj "rat" zapravo predstavlja posve bjelodan dokaz da je praksa favoriziranja koncepcija koje idu na ruku krupnom (korporativnom) kapitalu tj. njegovim eksponentima, usprkos svim negativnostima koje one sa sobom povlače, odnosno usprkos brojnim prednostima koje nudi "alternativa", već postala pravilo i običaj unutar našeg "znanstveno-tehnološkog sustava", što je, dakako, ozbiljan simptom njegove "bolesti", koji pokazuje kako ovaj razvoj može vrlo daleko odmaći na nekom od "krivih putova". U takvim okolnostima, izgleda, pomoći može samo "vansistemska akcija".

U vezi s onim davnim Teslinim nastojanjima, kao i ovim današnjim nastojanjima pristaša Pokreta za slobodni softver i slobodne informacije, bitno je naglasiti da njihov smisao nije (bio) samo promocija određenih tehničkih rješenja (koja su po svojim karakteristikama u značajnoj prednosti nad konkurencijom) - još je i važnije to što su ova nastojanja odraz njihove težnje da se čovječanstvu osiguraju tehnička sredstva koja će mu pomoći u njegovoj borbi za opstanak, koja će olakšati život svih ljudi i osigurati budući razvoj i napredak ljudske vrste. Nasuprot tome, konkurentska rješenja bila su razvijana i razvijaju se iz nekih partikularnih interesa (obično u svrhu osobnog bogaćenja), a ta okolnost obično fatalno utječe i na njihove tehničke karakteristike i performanse. Inače, zgodno se ovdje prisjetiti dobro poznate činjenice da su i Tesla kao i današnji borci za slobodni softver i slobodne informacije (bili) potpuno nezainteresirani za materijalne probitke, pogotovo one osobne.

Među svim tim borcima za slobodni softver i slobodne informacije Aaron Swartz je bio jedan od najznačajnijih i najbriljantnijih. Bio je u prvom redu istaknuti softverski stručnjak - već sa 14 godina počeo je raditi na poznatom internetskom formatu RSS (Rich Site Summary) koji je kasnije ušao u najširu primjenu, razvio je web framework web.py, pokretač je projekata OpenLibrary i tor2web. Suradivao je također u kreiranju poznatog web sitea za društvenu komunikaciju i informiranje Reddit, na razvoju nekih "otvorenih" licenci kao što je Creative Commons, a zajedno sa svojim istomišljenicima iz pokreta Demand Progress, koji je sam osnovao, sudjelovao je u akcijama protiv zakona o zaštiti od "internetskog piratstva" (SOPA i PIPA). Godine 2008. pokrenuo je i projekt besplatnog downloada pravnih dokumenata iz sustava javnog pristupa sudskom e-registru SAD-a koji se ranije naplaćivao. No njegova akcija koja je pokrenula lavinu reakcija službenih institucija bila je ona od prije dvije godine kad je upao u bazu znanstvenih radova JSTOR i downloadao 4,8 milijuna dokumenata inače dostupnih samo registriranim pretplatnicima, s namjerom da ih objavi na internetu. Zbog toga je bio optužen je za kršenje federalnog zakona o krađi podataka, internetsku prijevare i namjeru nezakonitog prisvajanja financijske koristi, a suđenje mu je trebalo početi u travnju. Prijetila mu je kazna od 50 godina zatvora i milijun dolara odštete u gotovini. Swartz se izgleda pod teretom te optužnice slomio, premda postoji mogućnost da se dogodilo i nešto drugo. No bez obzira što se dogodilo uistinu, jasno je da je ovakva optužba i prijetnje (do 50 godina zatvora), a i inače

1 Primjerice u knjizi "Slobodni softver i filozofija slobode - Problemi, dostignuća, perspektive" koja je dostupna na web-stranici Udruge za slobodne informacije "SINBAD" (<http://sinbad.bplaced.net>).

odnos "sustava" koji je Swartza tretirao kao kriminalca, predstavlja akt državnog terora koji bi u svakom uistinu demokratskom i racionalno uređenom društvu bio nezamisliv. No da današnje "zapadnjačko" društvo nije niti uistinu demokratsko, niti racionalno uređeno, svjedoči recimo i sudbina Juliana Assangea i mnogih drugih ljudi koji se na ovaj ili onaj način bore za "oslobođenje ljudske misli" i slobodu ljudske osobe uopće, kao i za pravednije odnose u društvenoj zajednici, i to na svim razinama - od odnosa među ljudima do odnosa među narodima i državama.

No, ono što je posebno apsurdno u cijeloj ovoj priči jest to da sve ove plemenite, poštene i pametne ljude kriminalcima proglašavaju upravo oni autentični kriminalci, mafijaški bossovi koji direktno ili iz potaje upravljaju svjetskim zbivanjima i koji svojim održavanjem ekonomskog i političkog statusa quo u ovom današnjem svijetu - što je jedini način da zadrže svoju moć i bogatstvo - destruiraju istinski ljudski progres i dovode u opasnost opstanak cijele ljudske vrste. A svima je jasno da je (globalni) sustav u kojemu je 99% ljudi lišeno i materijalnih i duhovnih dobara, kao i bilo kakvog utjecaja na društvena zbivanja, na račun onih 1% koji su sve to prigrabili sebi, u nekoj daljoj perspektivi neodrživ i da njegova nestabilnost predstavlja ogromnu opasnost za našu zajedničku budućnost.

Međutim, treba naglasiti kako upravo problematika slobodnih informacija predstavlja onu "slabu kariku" sustava na kojemu se on može slomiti na najlakši mogući način, možda čak i bez nekih velikih potresa i prijetnji. Slobodno informiranje tako, s jedne strane, omogućava raskrinkavanje sistematskih medijskih manipulacija posredstvom kojih kojekakvi "kreatori javnog mnijenja" i "opinion makeri" proizvode društvenu svijest prilagođenu interesima posjednika moći na globalnoj sceni - zahvaljujući čemu se "sustav vladanja" ovakav kakav je on danas uglavnom i održava² - s obzirom da ono predstavlja efikasan način da istina o tom sustavu, odnosno šteti koju on nanosi našem društvenom razvoju, bude obznanjena najširoj javnosti, dok s druge, njegova sredstva (sredstva slobodnog informiranja) predstavlja materijalnu osnovu na kojoj se može izgraditi sustav istinske (direktno) demokracije i osigurati njegovo normalno funkcioniranje i blagotvoran utjecaj na život društva.

Inače, treba istaknuti da je vrlo povoljna okolnost to što se ova bitka odvija većim dijelom na "intelektualnom planu", na kojemu naši protivnici, ti duhovni invalidi imobiliziranih umova, nemaju nikakve šanse. Doduše, na ruku im idu brojna ograničenja i nedorečenosti ove kvazi-demokracije, kakva se danas prakticira u "zapadnom svijetu", a na raspolaganju im stoje i raznovrsne "proteze moći" zahvaljujući kojima ostvaruju svoju vlast nad društvom, no pitanje je dokle će im one biti na usluzi, odnosno kada će osvještenost društva po ovim pitanjima dosegnuti onu kritičnu razinu iznad koje cijeli taj sustav, koji ograničava slobodno mišljenje i djelovanje, prestaje funkcionirati. Istina, Swartzova sudbina, kao i sudbina mnogih drugih boraca za slobodu, nažalost, pokazuje koliko su svi oni zapravo opasni i dokle su spremni ići u pokušajima da zaštite svoje interese, no sve te žrtve predstavljaju dodatan motiv (ali i obavezu) u borbi protiv totalitarnih tendencija na kojem su putu tzv. "zapadne demokracije" odmakle već vrlo daleko.

A kad smo već kod teme osvještenosti društva po pitanjima "slobodnih informacija" i deficita ovog današnjeg "sustava vladanja" koji te slobode ograničavaju, zgodno je osvrnuti se na stanje ove osvještenosti u našoj zemlji. Već smo napominjali kako se o ovim temama kod nas ne govori gotovo uopće, pa je i za očekivati da ovakve društvene svijesti gotovo da i nema. Odgovornost za to snosi naša "intelektualna elita", a ponajprije tzv. "kritička inteligencija" koja, sudeći po reakcijama na sve ovo što se događa na domaćoj i svjetskoj "sceni", ovdje u nas postoji samo "na papiru". Tome se nije čuditi - naši su se intelektuaci uglavnom prodali za vrlo sitan novac i neke beznačajne društvene privilegije, a ona tobože "lijeva" anti/alter-globalistička i kao-antiliberalistička avangarda, bavi se isključivo "promišljanjima ovoga ili onoga", umjesto da se prihvati nekog konkretnog posla. Pritom treba reći da se tu radi uglavnom o "liberalima", koji će napadati samo one aspekte "sustava" koji se iz nekog razloga ne sviđaju njima osobno, dok će neke druge, za društvo jednako štetne ili još štetnije, ignorirati ili čak zagovarati vrlo revno. Primjetimo usput da se u nas borba za "ljudska prava i slobode" svodi na borbu za samo neka, i to vrlo specifična "prava i slobode" (uglavnom lišena bilo kakvog ozbiljnog sadržaja i smisla), prema kojima se naši vlastodršci inače odnose vrlo benevolentno.

S obzirom na ove činjenice, jasno je da se borba za slobodne informacije (i u nas, ali i inače) može voditi jedino preko nezavisnih skupina aktivista i stručnjaka (ili stručnih aktivista) koji će kroz svoj rad i suradnju iznalaziti sve efikasnije načine potkopavanja sustava kojim se ograničavaju naše slobode i time ugrožava naša budućnost. Nadamo se da će i Udruga za slobodne informacije "SINBAD" (donedavno LLn grupa), u osnivanju i radu koje je učestvovao tj. učestvuje i autor ovoga teksta, dati određeni svoj obol.

Ovaj autor mora priznati da usprkos tome što se već vrlo dugo bavi ovom problematikom, nije ranije bio svjestan tko je bio Aaron Swartz i što je sve učinio u borbi za slobodu informacija i ljudske slobode uopće.

2 Primjetimo da zakonom propisane mjere "zaštite autorskih prava" pogoduju upravo takvima - medijskoj industriji čiji je utjecaj na društvo, njegovu svijest i savjest, porazan.

Vjerojatno to ima veze i s načinom na koji naši mediji informiraju javnost. Premda sam čuo za afere sa downloadom znanstvenih članaka i pravnih dokumenata u kojima je sudjelovao, njegovo ime poznato mi je iz jednog drugog konteksta, zbog čega je vijest o njegovoj smrti, objavljena u novinama, i privukla moju pažnju.

U jesen 2011. sam se, naime, tijekom bavljenja nekim web aplikacijama, zainteresirao za web framework (platforma za razvoj web aplikacija) pod nazivom web.py. Pošto nisam bio zadovoljan njegovom dokumentacijom koju sam mogao pronaći na internetu, obratio sam se sa svojim pitanjima autoru ovoga web frameworka, dakle upravo Aaronu Swartzu. Odgovorio mi je kratko, kako je dokumentacija uistinu loša i savjetovao me da se prijavim na neku od odgovarajućih mailing-lista. Moram priznati da sam bio poprilično razočaran tim odgovorom i da sam se ubrzo preorijentirao na jedan puno poznatiji web framework koji se zove Django. No tek ovih dana, evo, iz naših medija saznajemo da se Swartz upravo u to vrijeme (u drugoj polovici 2011.), nakon uhićenja, suočio sa sudskom tužbom zbog downloada znanstvenih dokumenata iz baze JSTOR. Zanimljivo je dakle da je usred jedne velike "afere", koja ga je na koncu stajala i glave, stigao odgovoriti jednom anonimnom programeru iz male zemlje na periferiji Evrope. S obzirom na sve ove okolnosti, i ova Swartzova gesta svjedoči o njegovoj veličini i značaju. Zgodno je ovdje primijetiti da ta gesta dobiva još i više na svojoj "težini" ako se promatra iz perspektive današnje Hrvatske, zemlje u kojoj neka znatnija "kultura komunikacije" (pogotovo one "pisane") uopće ne postoji i u kojoj je normalno da upiti bilo koje vrste upućeni raznim službenim ili manje službenim instancama ostaju bez odgovora, a da ti odgovori počinju stizati tek kad se prisjetimo svojih prijatelja i kolega, bližih ili daljih rođaka koji se nalaze na "pravih mjestima", pa onda potegnemo koju "vezu ili vezicu".

No, dakako, o pravoj Swartzovoj veličini i značaju svjedoče njegovi rezultati, kako oni koje je ostvario u radu na razvoju slobodnog softvera, tako i oni koje je polučio njegov aktivistički angažman posvećen borbi za slobodne informacije, koja zapravo predstavlja borbu za ideale istine i pravde, borbu za jedan bolji, pravedniji i normalniji svijet kojim neće upravljati politička mafija, nego časni, odgovorni i kompetentni ljudi, za svijet o čijoj sudbini neće odlučivati oni najgori, kako je to sada slučaj, nego oni najbolji. No takvi kao Swartz mogu se nabrojati "na prste", pa svi ti ostvareni rezultati predstavljaju ipak tek početak. Koliko će vremena i nastojanja biti potrebno da visoki ideali istinskih ljudskih sloboda, za koje je Swartz dao život, postanu stvarnost, to ne znamo, no sigurno je da će njihovo ostvarenje zahtijevati veliku borbu, velika odricanja i velike žrtve. Čak što više, sigurno je da će bez bespoštedne borbe za ove ideale biti ugrožena i ona prava i slobode za koje smo se do sada već izborili. Sasvim su naime očite retrogradne tendencije u današnjem "globaliziranom" svijetu, zbog kojih mnoga već ostvarena ljudska prava bivaju degradirana ili poništena u potpunosti.

Ponovimo na kraju još jednom (jer je očito potrebno neprestano to ponavljati) kako je borba za slobodne informacije ujedno i borba za našu osobnu slobodu, za normalne i humane odnose među ljudima, borba za osiguranje nesmetanog znanstveno-tehnološkog razvoja čovječanstva, koji - svjesno i savjesno primijenjen - može biti presudan čimbenik naše izvjesnije i sretnije budućnosti. Budućnosti u kojoj neće biti tragičnih sudbina poput ove Swartzove ili onih na koje podsjećaju murali spomenuti na početku ove naše priče, odnosno budućnosti u kojoj će takvih sudbina biti sve manje. Učinimo stoga sve što je u našoj moći ne bi li se ovi ideali jednom uistinu i realizirali. To je naša obaveza, ne samo prema Aronu Swartzu i svim drugim žrtvama koje su pale u borbi za slobodu, već u prvom redu prema nama samima, prema našoj djeci i svima onima koji iza nas dolaze. Uostalom, po tome što smo učinili na stvaranju boljega svijeta, jednom će se i suditi - cijelom ovom naraštaju i svakome od nas pojedinačno - i znat će se jesmo li bili ljudi ili ništarije.

Zagreb, siječanj 2013.

Zdenko Kremer && Udruga za slobodne informacije "SINBAD"